

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC NÔNG LÂM**

NGUYỄN MINH TUẤN

**NGHIÊN CỨU KIẾN THỨC BẢN ĐỊA TRONG
GÂY TRỒNG VÀ PHÁT TRIỂN NGUỒN
LÂM SẢN NGOÀI GỖ TẠI VÙNG ĐỆM
VƯỜN QUỐC GIA HOÀNG LIÊN**

Chuyên ngành: Lâm học

Mã số: 60 62 02 01

LUẬN VĂN THẠC SĨ KHOA HỌC LÂM NGHIỆP

Người hướng dẫn khoa học:

TS. ĐÀM VĂN VINH

Thái Nguyên, 2013

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của bản thân. Các số liệu, kết quả nêu trong đề tài là hoàn toàn trung thực và chưa được ai công bố trong bất kỳ công trình nào để bảo vệ ở một học vị nào khác. Các thông tin trình bày trong luận văn đều được chỉ rõ nguồn gốc./.

Thái Nguyên, tháng 10 năm 2013

Tác giả

Nguyễn Minh Tuấn

LỜI CẢM ƠN

Luận văn được hoàn thành tại trường Đại học Nông Lâm Thái Nguyên theo chương trình đào tạo cao học lâm nghiệp, chuyên ngành Lâm học khoá 19, từ năm 2011 – 2013.

Trong quá trình thực hiện luận văn, tác giả đã nhận được sự giúp đỡ quý báu của Khoa sau đại học, các thầy cô giáo Trường Đại học Nông Lâm Thái Nguyên; Ban Quản lý Vườn Quốc gia Hoàng Liên, Hạt kiểm lâm Sa Pa, Ban Quản lý rừng phòng hộ Sa Pa, UBND các xã Tả Van, San Sả Hồ nhân dịp này, tác giả xin chân thành cảm ơn về sự giúp đỡ quý báu đó.

Trước hết, tác giả xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc nhất tới TS. Đàm Văn Vinh - Trường Đại học Nông Lâm Thái Nguyên, đã dành nhiều tình cảm tốt đẹp và trực tiếp hướng dẫn khoa học giúp tác giả hoàn thành bản luận văn này.

Tác giả xin gửi lời cảm ơn tới UBND xã Tả Van và San Sả Hồ huyện Sa Pa, Ban quản lý vườn Quốc gia Hoàng Liên, Hạt Kiểm lâm Sa Pa, Ban quản lý rừng phòng hộ và các hộ gia đình các xã Tả Van, San Sả Hồ... đã tạo mọi điều kiện giúp đỡ tác giả trong quá trình thu thập số liệu ngoại nghiệp.

Cuối cùng tác giả xin gửi lời cảm ơn tới gia đình, bạn bè, đồng nghiệp đã dành nhiều tình cảm động viên, cổ vũ tác giả trong suốt quá trình làm luận văn.

Thái Nguyên, tháng 10 năm 2013

Tác giả

Nguyễn Minh Tuấn

MỤC LỤC

LỜI CAM ĐOAN	
LỜI CẢM ƠN	
MỤC LỤC	
DANH MỤC CÁC CỤM, TỪ VIẾT TẮT	
DANH MỤC CÁC BẢNG BIỂU	
MỞ ĐẦU	1
1. Tính cấp thiết.....	1
2. Mục tiêu	2
2.1. Mục tiêu tổng quát	2
2.2. Mục tiêu cụ thể.....	2
3. Ý nghĩa đề tài	3
Chương 1: TỔNG QUAN TÀI LIỆU	4
1.1. Tổng quan tài liệu.....	4
1.1.1. Khái quát về kiến thức bản địa và vai trò của kiến thức bản địa	4
1.1.2. Một số khái niệm có liên quan	10
1.1.3. Thực trạng và vai trò LSNG Việt Nam	11
1.1.4. Các nghiên cứu có liên quan đến LSNG.....	15
1.2. Điều kiện tự nhiên, kinh tế, xã hội	23
1.2.1. Điều kiện tự nhiên	23
1.2.2. Đặc điểm kinh tế - xã hội	28
1.2.3. Văn hóa – xã hội.....	38
Chương 2: NỘI DUNG VÀ PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU	43
2.1. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu.....	43
2.1.1. Đối tượng nghiên cứu.....	43
2.1.2. Phạm vi nghiên cứu.....	43
2.2. Nội dung nghiên cứu.....	44
2.2.1. Điều tra, đánh giá thực trạng gây trồng và phát triển một số loài cây LSNG ở KVNC	44

2.2.2. Đánh giá về mặt hiệu quả kinh tế, xã hội của một số mô hình gây trồng LSNG có giá trị cao hiện nay ở địa bàn nghiên cứu	44
2.2.3. Tổng kết, đánh giá các biện pháp kỹ thuật gây trồng một số loài cây LSNG có giá trị kinh tế	44
2.2.4. Nghiên cứu kiến thức bản địa liên quan tới khai thác, sử dụng và phát triển LSNG	44
2.2.5. Đề xuất các giải pháp phát triển bền vững một số loài cây LSNG có giá trị cao tại vùng đệm VQG Hoàng Liên	44
2.3. Phương pháp nghiên cứu.....	45
2.3.1. Phương pháp tổng quát	45
2.3.2. Phương pháp nghiên cứu cụ thể.....	45
Chương 3: KẾT QUẢ VÀ THẢO LUẬN	51
3.1. Kết quả khảo sát các nhóm LSNG chính và định hướng phát triển.....	51
3.1.1. Cây thuốc	51
3.1.2. Măng tre	55
3.1.3. Cây cảnh.....	57
3.1.4. Cây lấy gỗ đa mục đích và cây ăn quả	59
3.1.5. Các sản phẩm sợi.....	60
3.2. Đánh giá thực trạng gây trồng và phát triển các loài cây LSNG ở KVNC.....	62
3.2.1. Thực trạng gây trồng và phát triển một số loài cây LSNG chủ yếu của KVNC	62
3.2.2. Xác định các loài cây LSNG có giá trị và tiềm năng phát triển tại KVNC	65
3.2.3. Tình hình khai thác, sử dụng và thị trường tiêu thụ LSNG trên ĐBNC	67
3.3. Đánh giá hiệu quả KT-XH của một số mô hình LSNG có giá trị cao ở ĐBNC	72
3.3.1. Hiệu quả kinh tế của một số mô hình.....	72
3.3.2. Hiệu quả xã hội của các mô hình gây trồng cây LSNG.....	77
3.4. Tổng kết, đánh giá kỹ thuật bản địa trong gây trồng một số loài cây LSNG có giá trị kinh tế	77
3.4.1. Cây Thảo quả (<i>Amomum aromaticum</i> Roxb)	77
3.4.2. Cây Hoàng liên ô rô (<i>Mahonia nepalensis</i> DC)	80

3.4.3. <i>Cây Lan Trần mộng xuân (Cymbidium lowianum)</i>	82
3.5. Nghiên cứu kiến thức bản địa liên quan tới khai thác, sử dụng và phát triển LSNG.....	87
3.5.1. Các quy ước về khai thác, sử dụng và phát triển lâm sản ngoài gỗ.....	87
3.5.2. Kiến thức, kinh nghiệm trồng một số loài LSNG có giá trị cao	88
3.5.3. Kinh nghiệm khai thác, sử dụng một số loài LSNG	89
3.5.4. Đánh giá chung về kiến thức bản địa của người dân	94
3.6. Đề xuất các giải pháp phát triển một số loài cây LSNG có giá trị cao tại vùng đệm VQG Hoàng Liên	96
3.6.1. <i>Giải pháp về chính sách</i>	96
3.6.2. <i>Giải pháp kỹ thuật</i>	97
3.6.3. <i>Giải pháp thực hiện và quản lý</i>	99
KẾT LUẬN, KHUYẾN NGHỊ	100
1. <i>Kết luận</i>	100
2. <i>Khuyến nghị</i>	103
TÀI LIỆU THAM KHẢO	

DANH MỤC CÁC TỪ VIẾT TẮT

DTLN	: Diện tích lâm nghiệp
DTTN	: Diện tích tự nhiên
FAO	: <i>Food and Agriculture Organization of the United Nations</i> Tổ chức nông lương Liên Hiệp quốc
HL	: Hoàng Liên
KVNC	: Khu vực nghiên cứu
LSNG	: Lâm sản ngoài gỗ
LSP	: Lâm sản phụ
NN	: Nông nghiệp
NN&PTNT	: Nông nghiệp và phát triển nông thôn
NTFP	: <i>Non timber forest products</i> - Lâm sản ngoài gỗ
NWFP	: <i>Non wood forest products</i> - Lâm sản phi gỗ
QLBVR	: Quản lý bảo vệ rừng
RTN	: Rừng tự nhiên
TB-ĐN	: Tây Bắc – Đông Nam
TV	: Thực vật
VQG	: Vườn Quốc gia

DANH MỤC BẢNG BIỂU

Bảng 1.1. Hiện trạng dân số và lao động 2 xã năm 2011:.....	29
Bảng 1.2. Tình hình thu nhập của 2 xã năm 2011:.....	31
Bảng 1.3. Số hộ nghèo và cận nghèo của 2 xã năm 2011:.....	32
Bảng 1.4. Một số chỉ tiêu cơ bản của 2 xã năm 2011:	32
Bảng 1.5. Hiện trạng sử dụng đất nông nghiệp tại KVNC:	33
Bảng 1.6. Hiện trạng sử dụng đất lâm nghiệp tại KVNC:	34
Bảng 1.7. Diện tích và sản lượng một số cây nông nghiệp chủ yếu:.....	36
Bảng 1.8. Thống kê đàn gia súc, gia cầm tại địa bàn nghiên cứu:.....	36
Bảng 3.1. Các loài cây LSNG có giá trị kinh tế được gây trồng ở KVNC:.....	61
Bảng 3.2. Các loài LSNG phân theo công dụng được gây trồng ở KVNC:.....	62
Bảng 3.3. Thống kê chi tiết DT gây trồng 1 số loài LSNG:	63
Bảng 3.4. Sản lượng KT một số loài LSNG chủ yếu tại KVNC:	64
Bảng 3.5. Xếp hạng ưu tiên cơ cấu cây trồng LSNG ở xã Tả Van:	64
Bảng 3.6. Sự thu hút công lao động của các mô hình trồng LSNG:.....	76
Bảng 3.7. Kỹ thuật bản địa trồng Thảo quả:	77
Bảng 3.8. Kỹ thuật bản địa trồng cây Hoàng liên ô rô:.....	80
Bảng 3.9. Kỹ thuật bản địa trồng Lan Trần mộng xuân:.....	81

MỞ ĐẦU

1. Tính cấp thiết

VQG Hoàng Liên được thành lập theo Quyết định số 90/2002/QĐ-TTg của Thủ tướng Chính phủ ngày 12 tháng 7 năm 2002 với diện tích vùng lõi là 28.509,05 ha nằm trên địa bàn 7 xã thuộc 2 tỉnh Lào Cai, Lai Châu và diện tích vùng đệm là 38.874 ha nằm trên địa bàn 13 xã và 1 thị trấn thuộc 4 huyện của 2 tỉnh Lào Cai, Lai Châu.

Hoàng Liên Sơn là dãy núi cao chạy dọc theo hướng TB-ĐN, với đỉnh Phan Si Păng cao 3143 m được mệnh danh là “Nóc nhà Đông Dương” vì vậy hệ sinh thái ở đây rất phong phú, đa dạng là nơi bảo tồn các hệ sinh thái rừng á nhiệt đới và ôn đới còn lại ở Việt Nam và được đánh giá là một trong những trung tâm đa dạng sinh học bậc nhất nước ta. Do vậy, tiềm năng phát triển lâm nghiệp nói chung và phát triển các loài cây LSNG nói riêng của khu vực này là rất to lớn.

LSNG là một bộ phận quan trọng, quan hệ tới sự duy trì và phát triển hệ sinh thái rừng. Phần lớn cây LSNG nằm dưới tán rừng, có tác dụng giảm tốc độ của nước mưa xuống mặt đất, ngăn chặn dòng chảy mặt, chống xói mòn cho đất rừng. Gây trồng LSNG trong rừng là tăng độ che phủ và nâng cao giá trị phòng hộ của các khu rừng.

LSNG cũng đóng vai trò rất quan trọng đối với các cộng đồng dân cư miền núi (đặc biệt là người dân tộc thiểu số) trong việc đảm bảo an toàn lương thực, chăm sóc sức khỏe, nguyên liệu, nhiên liệu phục vụ đời sống.

Trong những năm gần đây, vai trò quan trọng của người dân cùng với kiến thức bản địa của họ trong quản lý và bảo tồn tài nguyên thiên nhiên ngày càng được thừa nhận nhiều hơn. Kiến thức bản địa được coi là hệ thống kiến thức của một cộng đồng dân tộc tồn tại và phát triển trong từng hoàn cảnh cụ thể với sự đóng góp của mọi thành viên trong cộng đồng ở một vùng địa lý. Trên thế giới, đã có nhiều nghiên cứu về kiến thức bản địa trên nhiều lĩnh vực của đời sống xã hội. Ở Việt Nam, các nghiên cứu về kiến thức bản địa cũng đã bắt đầu được quan tâm, trong đó có một số liên quan đến lĩnh vực quản lý tài nguyên rừng. Những

nghiên cứu này cho thấy kiến thức bản địa là nguồn lực quan trọng đối với bảo tồn và phát triển.

Để người dân và cộng đồng địa phương phát triển nguồn LSNG thay vì chỉ thu hái từ tự nhiên, cần đẩy mạnh các hoạt động sưu tầm, nghiên cứu các kiến thức bản địa của người dân vùng đệm trong gây trồng, phát triển các loài LSNG phục vụ cuộc sống và nâng cao thu nhập. LSNG được gây trồng tạo nên một nguồn thu nhập và nguồn sản phẩm cho cuộc sống sinh hoạt hàng ngày của các cộng đồng sinh sống trong và xung quanh rừng.

Hiện nay tại vùng đệm VQG Hoàng Liên, nhiều loài cây LSNG đã và đang được người dân gây trồng. Một số trong những loài đó đã có những thông tin khoa học về kỹ thuật gây trồng, một số khác được phát triển trên cơ sở các kiến thức bản địa. Thực tế chưa có một nghiên cứu đánh giá, lựa chọn và phổ biến các kiến thức bản địa có giá trị trong gây trồng một số loài LSNG tại đây. Xuất phát từ yêu cầu thực tế trên, đề tài: *“Nghiên cứu kiến thức bản địa trong gây trồng và phát triển một số loài cây lâm sản ngoài gỗ tại vùng đệm VQG Hoàng Liên”* đặt ra là hết sức cần thiết và có ý nghĩa khoa học lẫn thực tiễn.

2. Mục tiêu

2.1. Mục tiêu tổng quát

Đánh giá, lựa chọn được những kiến thức của người dân và cộng đồng địa phương trong việc quản lý bảo vệ, gây trồng, khai thác, chế biến và sử dụng nguồn LSNG ở các xã vùng đệm VQG Hoàng Liên làm cơ sở đề xuất các giải pháp phát triển bền vững các loài cây LSNG, góp phần nâng cao thu nhập tiến tới xoá đói giảm nghèo cho người dân vùng đệm VQG Hoàng Liên.

2.2. Mục tiêu cụ thể

Tổng kết được các biện pháp kỹ thuật gây trồng truyền thống của nhân dân địa phương cho một số loài cây LSNG chủ yếu có giá trị kinh tế.

Xác định được tập đoàn cây LSNG có giá trị kinh tế cho một số địa phương ở vùng đệm VQG Hoàng Liên.

Bước đầu đánh giá được hiệu quả kinh tế, xã hội và môi trường của một số